

beg Cüyüş Bey Ay-aba gibi bazı emîrlerin tahrikiyle isyan etti. Hemedan yakınlarında Esedâbâd Boğazı'nda yapılan savaşta kumandanı Aksungur el-Porsuki'nin çabasıyla Mahmud kazandı (Rebûlevvel 514 / Haziran 1120). Mesud af dileyip huzura gelince Mahmud kardeşini bağışladı. Vezir Tuğrâi idam edildi; Atabeg Cüyüş Bey Ay-aba ise affa mazhar oldu, fakat Musul'un idaresi elinden alınıp Aksungur el-Porsuki'ye verildi. Ertesi yıl Gürcü Kralı IV. David'in Selçuklular'a ödediği haracı vermemesi ve hâkimiyet alanını Şamahı ve Derbend'e doğru genişletmesi üzerine Mahmud kardeşi Melik Tuğrul'u Gürcistan seferine memur etti (515/1121). Ancak Necmeddin İlgazi, Dübeyş b. Sadaka ve Atabeg Gündoğdu'nun da bulunduğu Selçuklu ordusu Gürcüler karşısında başarı sağlayamadı. Gürcüler Tiflis'e girdiler ve yönetimdeki Benî Ca'fer ailesini oradan sürdüler. Bunun üzerine Sultan Mahmud bizzat sefere çıktı ve Şirvan'a kadar gitti, fakat o da kayda değer bir sonuç alamadan geri döndü (517/1123). Gürcüler Tiflis ile Ani'yi yağmaladılar ve buradaki Şeddâdîler'in hâkimiyetine son verdiler. O sıralarda Melik Tuğrul, Halife Müsterşid-Billâh ile anlaşmazlığa düştü ve girdiği mücadelede yenilerek Sencer'e sığındı. Mahmud, Tuğrul'un bu hareketini kendi hâkimiyetine yapılan bir saldırı kabul etti ve Tuğrul'un bu davranışından Sencer'i sorumlu tutup halife ile iş birliğine gitti. Sencer bu ittifakı dünyanın Mahmud'a bir elçi göndererek halifenin Selçuklular'a komplo hazırladığını, kendisini bertaraf edebilirse sıranın ona geleceğini bildirip Mahmud'u uyardı. Bunun üzerine Mahmud halifeyle yaptığı ittifakı bozarak onunla mücadeleye girdi (520/1126). Bu mücadele ertesi yıl yapılan bir antlaşmayla sona erince Sultan Sencer, Mahmud'un halifeyle anlaşmasından yine rahatsız oldu.

Bu arada Hille Emîri Dübeyş b. Sadaka, Melik Tuğrul'u Bağdat'ı ele geçirerek yeni bir Selçuklu Devleti kurmaya teşvik etti. Ancak Mahmud onları Cibâl üzerinden Horasan'a sürdü (519/1125). Tuğrul başarılı olamayınca Dübeyş ile birlikte Horasan'a gidip Sultan Sencer'e, Mahmud'la Müsterşid-Billâh'ı kendi aleyhine iş birliği yapmakla suçlayarak şikâyet etti. Sencer de Mahmud'a karşı bir sefer hazırlığına başladı ve olup bitenleri öğrenmek için onu huzuruna çağırdı. Mahmud hem Rey'e gidip kayıtsız şartsız itaat sundu (522/1128); Sencer de ona Dübeyş'in Hille'ye yerleşmesine izin vermesini em-

retti ve kendisine zorluk çıkarmaları muhtemel olan Tuğrul ile Mesud'u yanına alıp Horasan'a götürdü. Bir süre sonra Mahmud'un taahhütlerini yerine getirmediğini görünce Mesud'u faaliyetlerinde serbest bıraktı, Mesud da ağabeyine karşı ikinci defa ayaklandı. Zilhicce 524'te (Kasım 1130) Cürcân'dan Sâve'ye gelen Mesud'un Bağdat üzerine yürümek niyetinde olduğunu öğrenen Mahmud, Hemedan'a giderek onun ilerlemesini engelledi ve iki kardeş arasında anlaşma sağlandı. Yapılan antlaşmaya göre Mesud Mahmud'u sultan tanıyacak, Mahmud da onu birinci veliaht ilân edecek, Mahmud'un oğlu Dâvud ikinci, kardeşi Tuğrul üçüncü veliaht olacaktı. Sultan Mahmud'un oğullarından Melikşah ile Muhammed de Irak Selçuklu tahtına çıkmıştır.

Sultan Mahmud zaman zaman Abbâsî Halifesi Müsterşid-Billâh ile anlaşmazlığa düşmüş ve bu anlaşmazlık Bağdat'ın muhasarasına kadar varmıştır. Bağdat'taki nüfuzunu ve şahnesinin otoritesini güçlendirmek isteyen Mahmud, Zilhicce 520'de (Aralık 1126) ve Muharrem 521'de (Ocak 1127) iki defa Bağdat'ı kuşattı. Sonunda halifenin veziri Celâleddin b. Sadaka'nın aracılığıyla anlaşmazlık giderildi. İbnü'l-Esir, Sultan Mahmud'un 524'te (1130) Alamut'u muhasara ederek aldığını söylerse de (*el-Kâmil*, X, 666) diğer kaynaklarda bunu doğrulayacak bilgi yoktur. Mahmud'un saltanatının son yıllarında idareyi ele geçiren liyakatsiz kişiler yüzünden devletin otoritesi sarsılmış ve hazinesi çok kötü bir duruma düşürülmüştü (*Ahbârü'd-devleti's-Selcûkiyye*, s. 69; Bündârî, s. 147).

Sultan Mahmud 15 Şevval 525'te (10 Eylül 1131) Hemedan'da vefat etti. İyi bir eğitim gören ve çok zeki olan Mahmud Arapça'nın yanı sıra şiir, edebiyat, siyer ve tarih konularında bilgi sahibiydi. Mutedil, hassas, adaletli ve anlayışlı bir hükümdar olarak tanınıyordu. Âlim, edip ve şairleri, hayır sahiplerini korurdu. İmam Gazzâlî'nin kardeşi Ahmed el-Gazzâlî'yi sarayına davet ederek ihsanda bulunmuştu. Şair Haysa Beysa da ondan "ed-Dâliyye" adlı kasidesiyle iyi bir ödül almıştı. Kaynaklar Mahmud'un avcı kuşlara ve av köpeklerine düşkün olduğunu kaydeder. Sultan Mahmud ordusunun gittiği her yere bimaristanını da götürürdü. Çok sayıda devin taşıdığı seyyar hastahanede görev yapan hekimler arasında Ebü'l-Hakem el-Endelûsî ile Sedîd Ebü'l-Vefâ Yahyâ b. Saîd de bulunuyordu.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk* (Amedroz), s. 199, 202, 206, 210, 215, 217, 230; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, IX, 196, 205, 216-218, 222-227, 231-234, 237, 245, 247, 249, 253; Râvendî, *Râhatü's-sudûr* (Ateş), I, 83, 166, 170, 196-199, 201; II, 290, 292; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, bk. İndeks; a.mlf., *et-Târîhu'l-bâhir fi'd-devleti'l-Atâbekiyye bi'l-Mevşil* (nşr. Abdülkâdir Ahmed Tuleymât), Bağdad-Kahire 1382/1963, s. 20-21, 42; *Ahbârü'd-devleti's-Selcûkiyye* (Lugal), s. 57, 59, 61-63, 67-69, 74, 83, 89; Bündârî, *Zübdetü'n-Nusra* (Burslan), s. 107, 116-128, 132-134, 138-139, 142-147, 152, 161, 184, 198-199, 223, 239, 240, 243; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, I, bk. İndeks; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, II, 197, 221, 236-237, 241; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 189; V, 182-183; Ebü'l-Ferec, *Târîh*, II, 355; Reşidüddin, *Câmi'u't-tevârih* (nşr. Ahmed Ateş), Ankara 1960, s. 78-80-82, 105, 109-110; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXIII, 267-271; Müsteşî, *Târîh-i Güzide* (Nevâî), s. 360, 448, 453; *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi* (1136-1162) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162), (nşr. ve trc. H. D. Andreasyan), Ankara 1987, s. 287; W. E. D. Allen, *A History of the Georgian People*, London 1932, s. 96-100; İbrahim Kafesoğlu, *Harezşahlar Devleti Tarihi* (Ankara 1956), Ankara 1984, s. 25, 27-29, 43; Hüseyin Emîn, *Târîhu'l-İrâk fi'l-âsri's-Selcûki*, Bağdad 1385/1965, s. 91-101; C. E. Bosworth, "The Political and Dynastic History of the Iranian World (A.D. 100-1217)", *CHIr*, V, 119-124; a.mlf., "Maḥmūd b. Muḥammad b. Malikshāh", *EP* (İng.), VI, 63-64; C. L. Klausner, *The Seljuk Vizirate: A Study of Civil Administration (1055-1194)*, Cambridge 1973, bk. İndeks; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Ankara 1984, II, bk. İndeks; Ali Cevâd et-Tâhir, *eş-Şi'ru'l-Ârabî fi'l-İrâk ve bilâdi'l-Acem fi'l-âsri's-Selcûki*, Beyrut 1405/1985, s. 64, 67, 72, 74, 121, 188, 244; Abdülkerim Özyayın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi* (498-511/1105-1118), Ankara 1990, s. 149-150; Ali Sevim – Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, Ankara 1995, s. 231-241; M. Th. Houtsma, "Maḥmūd", *İA*, VII, 170-171.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

MAHMÜD NÂSİRÜDDİN

(محمود ناصرالدین)

(ö. 664/1266)

Delhi sultanı
(1246-1266).

Babası Delhi Sultanlığı'nın kurucusu İltutmış (Firişte, I, 70-71), annesi Kutbüddin Aybeg'in kızıdır. Minhâc-i Sirâc el-Cüzcânî (*Tabaḳât-i Nâsirî*, I, 471-472) onun Sultan İltutmış'ın torunu olduğunu söylerse de bu doğru değildir. İltutmış'ın ölümü üzerine Mahmüd Nâsirüddin diğer şehzadelerle birlikte hapse atıldı, annesi de İltutmış'ın Türk kumandanlarından Kutluğ Han ile evlendirildi. 1242 yılında Sultan Muizzüddin Behram Şah tahttan uzaklaş-

tırılıp öldürülünce asilzadeler üç şehzadeyi Mahmûd Nâsirüddin, Alâeddin ve Celâleddin'i, Kasrısepîd Hapishanesi'nden alarak Kasrıfirûzî'nin kabul salonuna getirdiler. Burada yapılan müzakerelerin ardından Alâeddin'i Mes'ûd Şah unvanıyla tahta geçirmeye karar verdiler. Diğer iki şehzade tekrar hapse gönderildi. İki yıl sonra Türk soylularının baskısıyla Sultan Alâeddin Mes'ûd Şah, amcaları Mahmûd Nâsirüddin ve Celâleddin'i serbest bırakıp kendilerine Behrâic (Bahraic) ve Kan-nevc bölgelerinin idaresini verdi.

Türk soyluları, Sultan Alâeddin'e karşı Mahmûd Nâsirüddin ve Kutluğ Han ile gizli bir ittifak yaptılar. Alâeddin Mes'ûd Şah'ın öldürülmesi üzerine annesiyle beraber gizlice Behrâic'ten Delhi'ye gelen Mahmûd Nâsirüddin sultan ilân edilince (23 Muharrem 644 / 10 Haziran 1246) Kutluğ Han ve Melik Bahâeddin Balaban sarayda iktidarı ele geçirdiler. Daha sonra Melik Bahâeddin Balaban kızını sultanla evlendirerek onunla ilişkisini sağlamıştı. Uluğ Han unvanını alan Balaban önemli bir makam olan nâib-i memleket dairesinin başına geçti.

İdare kabiliyeti olmayan Sultan Mahmûd Nâsirüddin, Kutluğ Han ve Melik Bahâeddin Balaban tarafından kukla gibi kullanıldı. Küçük kardeşi Seyfeddin Aybeg, Kışlu Han unvanıyla emîr-i hâcib tayin edildi. Yeğenlerinden Şîr Han Sungur, Lahor ve Bhatinda valiliğine getirildi. Şehzade Celâleddin'in Kannevc'den alınarak hareketlerinin daha kolay takip edilebileceği Bedâûn'a nakledilmesi de Kutluğ Han ile Balaban arasındaki iş birliğinin sonucunda olmuştur. Celâleddin, kendisi aleyhindeki entrikaların farkına varınca Karakorum'a geçerek Moğol İmparatoru Mengü Han'dan yardım talep etti. Mengü Han, Horasan'daki Moğol noyanlarına emir verip ona yardım etmelerini istedi. Celâleddin, Moğol yardımıyla Lahor ve Jallundhar bölgelerini ele geçirdi ve bu bölgelerde bir Moğol vasalı olarak hüküm sürdü.

Kutluğ Han ile Bahâeddin Balaban arasında ortaya çıkan rekabet Türk kumandanlarının üstünlüklerine büyük darbe indirdi. Bu iki grubun liderleri Türk olmayan asilzadeleri taraflarına çekmek için mücadele verdiler. Kutluğ Han, Hintli reisler arasında iyi bir intiba oluşturdu ve rakiplerine karşı destek sağladı. Ancak büyük bir politikacı olan Bahâeddin Balaban, Kutluğ Han'ı saf dışı bırakarak Karakorum'dan dönen Şîr Han Sungur vasıtasıyla Nagavr'da Sultan Celâleddin ile ittifak kurdu. Ayrıca Delhi'de destekçileri bulun-

maktaydı. Balaban, çeşitli yerlerden alacağı destekten emin olarak Sultan Celâleddin ve diğer Türk asilzadeleriyle birleşeceği Hânsî'ye doğru hareket etti. Bunun üzerine Kutluğ Han da isyancılarla savaşmak üzere Sultan Mahmûd Nâsirüddin ile birlikte Delhi'den ayrıldı (Ramazan 652 / Ekim 1254). İki ordu birbirine yaklaştığında sultanın ordusunda yer alan ve Bahâeddin Balaban ile anlaşmış bulunan asilzadeler sultanı rakip tarafın gücü konusunda korkutarak uzlaşmaya ikna ettiler. Harem ağası İmâdüddin Reyhân saraydan çıkarılıp önce Behrâic'e, ardından Bedâûn'a sürüldü. Celâleddin Lahor'a dönerken Bahâeddin Balaban da nâib-i memleket görevini tekrar üstlendi. Mahmûd Nâsirüddin ile Balaban Ocak 1255'te barışıp birlikte Delhi'ye döndüler. Çok geçmeden İmâdüddin Reyhân'ın Kutluğ Han ile iş birliği yaptığı anlaşıldı ve yakalanıp öldürüldü. Sultan Mahmûd ile Balaban daha sonra Kutluğ Han'ın üzerine yürüdüler. Kutluğ Han 1257'de Uç Valisi Kışlu Han'a sığındı. Balaban onları te'dip için yola çıkınca âsiler Pencap'taki bir Moğol ordusuna katıldılar (1259).

Sultan Nâsirüddin Mahmûd'un yetkileri Uluğ Hân-ı A'zâm unvanını alan Bahâeddin Balaban tarafından kısıtlanarak Delhi'de bir kukla durumuna düşürüldü. Otoritesi başşehirin dışına taşan Uluğ Han Balaban ise Katehar, Düâb ve Mevat bölgelerindeki isyancıları yenilgiye uğratarak itaate zorladı. Bütün eyaletlerin kontrolünü eline geçirdi; Mülтан ve Lahor'un Moğol vasallarıyla ilişki kurdu. Bu dönemde Cengiz Han'ın torunları arasındaki iç savaş yüzünden Moğol imparatorluğu parçalanmış durumdaydı. Bundan faydalanmak isteyen Balaban, Pencap (Salt Range) ve Peşâver vadisinde bir Moğol vasalı olan Sultan Muhammed Karluğ'un yardımıyla Hülâgû ile ittifak yaptı. Ancak bu ittifak Mülтан ve Lahor'daki Moğol vasalları arasında güven bunalımına yol açtı ve bunlar savunmalarında kayıtsız kalmaya başladılar. Bunun üzerine her ikisi de ortadan kaldırıldı. Mülтан, Uç ve Lahor tekrar sultanlığa bağlandı. Uluğ Han Balaban'a olan yakınlığı sebebiyle hainlik yapmasından şüphe edilen Sultan Muhammed Karluğ Moğollar tarafından öldürüldü, toprakları da Hülâgû'nun idaresine verildi.

Uluğ Hân-ı A'zâm'ın başarıları sultanın tahtını ele geçirmesini kolaylaştırdı. Aktif hayattan tamamen çekilen Sultan Mahmûd Nâsirüddin huzur ve sükûnu ibadette ve özellikle mushaf istinsahın-

da buldu. Oğulları esrarlı bir şekilde ortadan kaldırıldı; kendisi de 664 (1266) yılında öldü. Uluğ Hân-ı A'zâm kendisini Gıyâseddin unvanıyla Delhi sultanı ilân etti. Mahmûd Nâsirüddin'in Uluğ Han tarafından zehirlenerek öldürüldüğü de söylenir.

BİBLİYOGRAFYA :

Cüzcânî, *Tabakât-i Nâsirî* (nşr. Abdülhay Habîbî), Kabil 1963-64, I, 471-496; II, 59-88; Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî, *Câmi'u't-tevârih*, British Library, Add., nr. 728, vr. 385; Berenî, *Târih-i Firûz Şâhî* (nşr. Seyyid Ahmed Han), Kalkûta 1862, s. 25-26; İbn Battûta, *The Travels of Ibn Battuta* (trc. S. H. Gibb), Cambridge 1971, III, 632-633; İsmâî, *Fütûhu's-Selâtin* (nşr. A. S. Uşa), Madras 1948, s. 161-163; Firîşte, *Gülşen-i İbrâhîm*, Leknev 1281, I, 70-71; Yahyâ b. Ahmed es-Sirhindî, *Târih-i Mubârek Şâhî* (nşr. M. Hidâyet Hüseyin), Kalkûta 1931, s. 34-39; Feyzullah b. Zeynelâbidîn Bînbânî, *Târih-i Şadr-ı Cihân* (nşr. İktidâr Hüseyin Siddîkî), Aligarh 1988, s. 15-16; P. Saran, "Politics and Personalities in the Reign of Naşir al-Din Mahmûd, the Slave", *Studies in Medieval Indian History*, Aligarh 1956; *CHIn.*, V, bk. İndeks; İktidâr Hüseyin Siddîkî, *Perso-Arab Sources on the Life and Conditions in the Sultanate of Delhi*, New Delhi 1994; a.mlf., "The Qarlugh Kingdom in the North-Western India During the Thirteenth Century", *IC*, LIV/2 (1980), s. 75-90; T. W. Haig, "Mahmud", *IA*, VII, 154; Mohibbul-Hasan, "Mahmûd", *EP* (İng.), VI, 47-48.

İQTIDAR HUSAIN SIDDIQUI

MAHMÜD NÂSİRÜDDİN

(محمود ناصر الدین)

(ö. 815/1412)

Tuğluklu hânedanın son Delhi sultanı
(1393-1412).

Delhi Sultanı Firûz Şah Tuğluk'un oğlu Muhammed Şah'ın en küçük oğludur. 1393'te bir buçuk ay kadar sultanlık yapan ağabeyi İskender Şah'tan sonra Delhi tahtına geçti. Ancak muhtemelen yaşı küçük olduğundan kumandanlar bunu kabullenmeye yanaşmayıp kendi iktidalarına dönmek istedilerse de Vezir Hâce-i Cihân onları Mahmûd Şah'a biat etmeye ikna etti. Bu arada durumdan yararlanmak isteyen bazı toprak sahipleri vergilerini göndermeyerek özellikle doğu eyaletlerinde karışıklıklar çıkardılar. Genç sultan adına yönetim el koyan Vezir Hâce-i Cihân, "sultânü's-Şark" unvanıyla kendisini Kannevc'den Bihâr'a kadar uzanan bütün doğu topraklarının valisi ilân etti. Delhi'den ayrılıp Jaunpûr'a giden Hâce-i Cihân, kısa zamanda bölgedeki âsi toprak sahiplerini itaat altına alarak asayiş sağladı. Her ne kadar bu gelişmelerle